

**QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARINI YETISHTIRISH VA AHOLI
DAROMADLARINI OSHIRISHDA KOOPERATSIYA FAOLIYATI IQTISODIY
MEXANIZMINING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI**

Ismonova Xilola Abdujalil qizi

Ismonova Xilola Abdujamil qizi

Vazirlar Mahkamasi huzuridagi
Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi
Agrobiznes yoʻnalishi magistranti
email: navrusbek269@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada kooperatsiya va qishloq xoʻjaligi kooperativlari haqida soʻz yuritilib, uning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati yoritilgan. Kooperatsiya atamasi lotin tilidan "birgalikda ishlash" degan ma'noni anglatib, kooperativ esa jismoniy va yuridik shaxslarning ixtiyoriy asosda tashkil etilgan hamkorlik shakli sifatida tavsiflanadi. Qishloq xoʻjaligidagi kooperativlarning asosiy vazifalari resurslarni boshqarishni optimallashtirish, mahsulot yetishtirish va bozorga chiqarishni markazlashtirish, aholi daromadlarini oshirishdan iborat. Bundan tashqari, kooperatsiyaning iqtisodiy mexanizmi tarkibiy qismlari, jumladan resurslar almashinuvi, ishlab chiqarishning ixtisoslashuvi, texnologik innovatsiyalarni joriy etish, bozor faoliyati va ijtimoiy yordamlashuv kabi jihatlar batafsil muhokama qilingan. Shuningdek, rivojlanishni cheklayotgan muammolar, jumladan davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlashning yetarli emasligi va qishloq xoʻjaligi ishlab

chiqaruvchilari o'rtasidagi hamkorlikning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlaridagi nomukammalliklar ham ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kooperatsiya, qishloq xo'jaligi kooperativlari, iqtisodiy mexanizm, resurslar almashinuvi, ishlab chiqarish ixtisoslashuvi, davlat yordami, ijtimoiy yordamlashuv, innovatsiyalar.

Kooperatsiya so'zi lotin tilidan tarjima qilinganida "birgalikda ishlash" degan ma'noni anglatadi. Kooperativ – bu a'zolari o'rtasida ixtiyoriy asosda tashkil etilgan, o'zaro manfaatlarni ta'minlash uchun birlashgan jismoniy va yuridik shaxslarning o'zaro hamkorligi hisoblanadi. Kooperativlar tarixan qishloq xo'jaligi va sanoat sohalarida o'zining samaradorligini ko'rsatgan. XIX asrning o'rtalarida Angliyada qishloq xo'jaligi kooperativlari paydo bo'lishi, keyinchalik butun dunyoda tarqaldi. Bunday tashkilotlar qishloq xo'jaligida resurslarni boshqarishni, mahsulotlarni ishlab chiqarishni va bozorga chiqarishni markazlashtirishni osonlashtiradi.

Kooperatsiya faoliyati qishloq xo'jaligi sohasida mahsulot yetishtirishni samarali tashkil etish, resurslarni tejash, va aholi daromadlarini oshirishda muhim o'rin tutadi. Qishloq xo'jaligida kooperativlarning roli nafaqat ishlab chiqarishni optimallashtirishda, balki ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni hal qilishda ham katta ahamiyatga ega. Shu bois, kooperatsiya iqtisodiy mexanizmida alohida o'rin tutadi.

Ushbu tadqiqotning rejalaridan dastlabkisi, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishda kooperatsiya faoliyatining iqtisodiy mexanizmiga oid nazariy va uslubiy asoslarni tahlil qilishdir. Shuningdek, kooperativlarning aholi daromadlarini oshirishdagi ahamiyati va ularni rivojlantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish hisoblanadi.

O'zbekiston iqtisodiyotining agrar sektorida bozor munosabatlarining o'rnatilishi turli tashkiliy shakllarda qishloq xo'jaligi kooperatsiyasini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Bu imkoniyatlar o'zgaruvchan talabga tez va etarli darajada javob berishga, qishloq xo'jaligining salohiyatidan to'liqroq foydalanishga imkon berib, sifati, assortimenti va mahsulot tannarxiga bo'lgan qat'iy bozor talablari o'rtasidagi ziddiyatlar va innovatsiyalar uchun qo'shimcha mablag'larni hosil qildi. Qishloq xo'jaligi kooperativlari hozirgi kunda butun dunyoda muvaffaqiyatli faoliyat yuritib, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidagi iqtisodiy munosabatlarning eng istiqbolli tashkiliy-huquqiy shakllaridan biri hisoblanadi. Biroq, ko'plab noqulay omillarning ta'siri natijasida qishloq xo'jaligi kooperatsiyasini rivojlantirish cheklanmoqda.

Kooperativlarning aholi daromadlarini oshirishdagi roli juda katta. Qishloq xo'jaligi kooperativlarining rivojlanishi quyidagi omillar orqali aholi daromadlarini oshiradi.

Qishloq xo'jaligi kooperativlari turli shakllarda faoliyat yuritishi mumkin. Ulardan ba'zilari quyidagilardir:

- Ishlab chiqarish kooperativlari: Bu kooperativlar fermerlar tomonidan birgalikda yer maydonlarini ishlatish, texnika va boshqa resurslarni birlashtirish orqali mahsulot ishlab chiqarishni tashkil etadi.
- Sotish kooperativlari: Mahsulotlarni bozorga chiqarishda yordam beradigan kooperativlar. Bu kooperativlar mahsulotlarni birlashtirib, ulkan bozorlarga etkazib berish imkoniyatini yaratadi.
- Xizmat ko'rsatish kooperativlari: Bu kooperativlar qishloq aholisiga turli xizmatlarni taqdim etadi, masalan, texnik xizmatlar, maslahatchilik va boshqa yordam xizmatlari.
- Moliya kooperativlari: Fermerlar uchun kredit va moliyaviy yordam ko'rsatadigan kooperativlar. Bu kooperativlar qishloq aholisi uchun zarur bo'lgan mablag'ni ta'minlaydi.

O'zbekistonda qishloq xo'jaligi kooperativlarining holati O'zbekistonda qishloq xo'jaligi kooperativlari so'ngi yillarda faol rivojlanmoqda. Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar, kredit resurslariga bo'lgan talabning oshishi, va o'zaro hamkorlik asosida qishloq xo'jaligi kooperativlarining raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan strategiyalar qishloq xo'jaligi sohasida yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish: Kooperativlar birgalikda ishlab chiqarishni tashkil etish orqali xarajatlarni kamaytiradi va ishlab chiqarishni ko'paytiradi. Bu esa ko'proq daromad olishga imkon yaratadi.

Ish o'rinlari yaratish: Kooperativlar yangi ish o'rinlarini yaratishga, fermerlarni ta'minlashga, va ular uchun barqaror ish sharoitlarini ta'minlashga yordam beradi.

Qishloq aholisining iqtisodiy faolligini oshirish: Kooperativlar a'zolari o'zlarining iste'mol va ishlab chiqarish ehtiyojlarini qondirgan holda, qo'shimcha daromad olish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Tadbirkorlikni rivojlantirish: Kooperativlar aholi uchun tadbirkorlikni rivojlantirishda yordam berishi mumkin. Ular o'z a'zolariga tadbirkorlik asoslarini o'rgatib, yangi biznes imkoniyatlarini yaratishga yordam beradi.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish va aholi daromadlarini oshirishda kooperatsiya faoliyatining roli juda katta. U iqtisodiy samaradorlikni oshirish, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va qishloq aholisining turmush sharoitlarini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega. Kooperativlarning rivojlanishi uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, huquqiy asoslarni yaxshilash va moliyaviy resurslarni kengaytirish zarur. Biz "hamkorlik" va "integratsiya" tushunchalarini qiyosiy tahlil qilish lozim. Kooperatsiya tadbirkorlik sub'ektlarining huquqiy va iqtisodiy mustaqilligini ta'minlash, tashkiliy-boshqaruv funktsiyalarini hamda ular bilan bog'liq mehnat va moddiy resurslarni birlashtirish, uyushmaga o'ziga a'zo bo'lgan xo'jalik tuzilmalarining xo'jalik yurituvchi sub'yektlarning

xo‘jalik yurituvchi sub’ektlari faoliyatiga doir ayrim vakolatlarini berish kabi o‘ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi belgilandi. korporativ tashkilotning manfaatlari. Integratsiya yanada yaqinroq tashkiliy, boshqaruv va huquqiy shakllarni nazarda tutadi, ular ilgari tarqoq bo‘lgan sub’ektlarni oldingi funktsiyalari va huquqlaridan mahrum qiladi va butun birlashmani yagona resurs (moddiy-texnik) strategiya va yakuniy maqsadlarga asoslangan umumiy iqtisodiy manfaatlarga rioya qilishga majbur qiladi¹.

Bundan tashqari, tadqiqot davomida kooperatsiya va integratsiya quyidagi funktsiyalarga ega ekanligini aniqladik. Sinergistik (mehnat, resurslar va kapitalni umumlashtirish samarasi); resurslar va kapitalning kontsentratsiyasi; birlashtiruvchi yoki umumiy maqsad; resurslarni tejash; umumiy korporativ; mahsulotni ilgari surishning texnologik zanjiri bo'yicha korxona va tashkilotlarning ierarxiyasi; iqtisodiy faoliyatni maqsadli ixtisoslashtirish va bozorni diversifikatsiya qilish; iqtisodiy maqsadga muvofiqligi; kooperativ-integratsiya birlashmasining bozorga yo'naltirilganligi; korporativ tadbirkorlik.

Tizimli tahlil hamkorlik va integratsiyaning maqsad va vazifalariga erishish uchun asosiy e'tiborni hamkorlik va integratsiya munosabatlarini rivojlantirishning samarali mexanizmini ishlab chiqishga qaratish zarurligini ta'kidlash imkonini beradi. Biz aniqladikki, bu mexanizm korxona va tashkilotlarning ma'lum sohalardagi o'zaro munosabatlari jarayonlari majmui bo'lib, buning natijasida asosiy tamoyillar, funktsiyalar, maqsadlarni hisobga olgan holda turli xil boshqaruv shakllari (assotsiatsiyalar, xoldinglar va boshqalar) shakllanadi. va maqsadlari, belgilari va omillari hamkorlik va integratsiya , amaldagi qonunchilik va raqobat muhitining o'ziga xos xususiyatlari, shuningdek, mahsulot bozorlari.

¹ Гусаков Е. Кооперативно-интеграционные объединения в АПК: оценки и перспективы // Вест. Нац. акад. наук Беларуси. Сер. аграр. наук. 2011. №?1. С. 12–21.

Iqtisodiy mexanizmning barcha tarkibiy qismlari bir-biri bilan chambarchas bog'langan. AQSH, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya, Belgiya va boshqalar kabi mamlakatlarda agrosanoat majmuasining deyarli barcha tarmoqlarida shartnoma asosida faoliyat yurituvchi va 40% dan 80% gacha nazorat qiluvchi yirik korporatsiyalar va moliyaviy-sanoat guruhlar ustunlik qiladi. Milliy oziq-ovqat bozorlari agrosanoat integratsiyasining eng keng tarqalgan modellari quyidagilardir: qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari, qayta ishlash, sotish va boshqa tashkilotlar o'rtasidagi munosabatlarning shartnomaviy tizimi; yuridik va jismoniy shaxslarning ²(korporatsiyalar, kooperativlar va boshqalar) kapitali va mehnatini birlashtirish natijasida yaratilgan agrosanoat tuzilmalari; qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, ularni qayta ishlash va yakuniy iste'molchiga sotishdan boshlab butun texnologik tsiklni ifodalovchi zavodlar; qo'shimcha yuridik shaxs tashkil etmasdan tuzilgan, integrator kompaniya boshchiligidagi birlashmalar; xolding kompaniyalari. Ularni o'rganish shuni ko'rsatadiki, ularga xos bo'lgan ko'plab elementlar O'zbekiston uchun ham maqbuldir. Barcha ierarxik tuzilmalar o'rtasida sheriklik o'rnatish (direktiv boshqaruv belgilarisiz), shartnoma asosida turli xil tovar ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik, yakuniy iqtisodiy manfaatlarni hurmat qilish, iqtisodiy bo'linmalar tarkibini optimallashtirish (keraksiz tuzilmalarsiz), xususiy moddiy manfaatdorlikning ustunligi, innovatsion raqobatbardoshlikning etarli darajasini saqlab qolish va boshqalar kooperativning iqtisodiy va ijtimoiy asosidir³.

Monopollashtirish va korporativ faoliyatini tartibga solish mexanizmlari Kooperativ-integratsiya tuzilmalarining monopollashuv belgilarini zudlik bilan aniqlash, ularni mahalliyashtirish va tenglashtirish bo'yicha o'z vaqtida chora-tadbirlar ko'rish nihoyatda muhim. Biz monopollashtirishning mumkin bo'lgan holatlarini aniqladik va korporativ

² Гусаков Е.В. Сущность и факторы развития кооперации и интеграции в АПК // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. аграр. навук. 2013. №2. С. 20–29.

³ Гусаков Е.В. Механизм развития кооперации и интеграции // Наука и инновации. 2013. №7. С. 52–56.

faoliyatini tartibga solish mexanizmini ishlab chiqdik. Uning kontekstida korxonalar va tashkilotlarning, ularning kooperativ va integratsiya birlashmalarining bozor xatti-harakatlarining mumkin bo'lgan strategiyalari ro'yxati aniqlandi va har bir strategiyadan foydalanish oqibatlarini baholash (afzalliklar va mumkin bo'lgan kamchiliklar) amalga oshirildi. Bizning strategiyamiz quyidagilarni o'z ichiga oladi: uyushmaga qo'shilmang; birgalikdagi faoliyatni amalga oshirish; qo'shilish, lekin mustaqillikni saqlash; monopolistik fitnaga kirishish, lekin unda qatnashmaslik; davlat siyosati kontekstida faoliyatni tashkil etish va boshqalar [5].

Monopollashtirishni baholash va oldini olish mexanizmini belgilash uchun biz kooperativ integratsiya birlashmalari faoliyati natijalarini baholash uchun asosiy va yordamchi mezonlar va ko'rsatkichlarni ishlab chiqdik. Asosiy mezonlar va ko'rsatkichlar jadvalda keltirilgan.

Shunday qilib, ishlab chiqarish kooperatsiyasi nazariyasi va metodologiyasi, shuningdek, kooperatsiya va kooperatsiya munosabatlarini amaliyotga yo'naltirilgan optimallashtiruvchi modellashtirish, shu jumladan institutsional va tashkiliy mexanizm, metodologiya va butun dunyo bo'ylab chuqur ilmiy izlanishlarga ehtiyoj bor.